

Hoofstuk 7

Gevolgtrekking en verdere navorsingsmoontlikhede

Postmodernism, in its reconstruction of the past, has supplied us with the tools that are applicable to some of the jobs we have to do. In other words, the place of feminism, and women within it, whether philosophers or not, is a place that is amidst, among, atwixt, rooted nowhere except in the realm of questioning, experiment, and adventure, and as it questions everything, it uses what it finds befitting - Heilbrun, (1999: 98).

Inhoudsoorsig

Hierdie hoofstuk bestaan uit 'n kort oorsig oor gevolgtrekkings wat spruit uit die pas afgelope studie van die feministiese biografie. Daar word gewys op die verband wat tussen die Ingrid Jonkerverhaal, die weeskind in die sprokie van *Die Rooi Skoene* en Kristeva se teorie van subjekvorming na vore gekom het. Verdere navorsingsgeleenthede word uitgewys.

7.1 Gevolgtrekking

Die ondersoek na die aard en werkwyse van die feministiese literêre biografie het belangrike verskille met die konvensionele biografie na vore gebring, hoofsaaklik in die tipe fokuspersoon en die siening van die biograaf se betrokkenheid. Hoewel feministe oor die algemeen saamstem dat die vrou se ervaring anders as dié van die man is, is daar tog weerstand teen die toekenning van 'n stereotipe “vroulike” geslagsrol.

Groot diversiteit in feministiese denke ten spyte, is die feministiese biografie se wortels tog gevind in die feministiese literatuurbeskouing wat psigoanaliste tot verantwoording roep oor hul siening dat genderverskille (en daarmee saam vroue se onderhorige posisie) sosiaal en nie biologies nie, vasgelê word. Biografie word deur feministe as belangrik beskou ten einde plek vir die vroueskrywer in die literatuurgeskiedenis te maak en 'n nuwe kulturele mitologie vir die vrou as aktiewe

en selfstandige bepaler van haar eie lotsbestemming te skep. Die Franse feministe se dekonstruksie van die heersende diskoers in die simboliese orde wat vroue se subjekvorming bepaal, is ondersoek. Omdat die samelewing en die geskiedenis ook deur Kristeva as “tekste” beskou word wat deur die samelewing as geïnterpreteerde werklikheid ervaar word, is na die Jonkerverhaal gekyk vanuit 'n intertekstuele en interdisiplinêre invalshoek.

Hierdie studie het duidelik getoon dat die Feminisme die postmodernistiese verskuiwing van grense nodig gehad het om in die letterkunde tot volle ontplooiing te kom. Nadat die innoverende en eksperimentele aard van die feministiese biografie uit die eerste deel van die verhandeling geblyk het, het dit 'n paradigmaskuif vereis om deur die konvensies van die tradisionele biografie te breek. Die onbeskikbaarheid van Jonker se persoonlike dokumente het die biografie aanvanklik gekortwiek totdat beseef is dat die biografiese data nie so belangrik is as die hantering daarvan nie. Daar moes vanuit 'n nuwe invalshoek na die fokuspersoon gekyk word. Aangesien een van die sterkste kenmerke van die feministiese biografie die toeëiening van die reg is om uit 'n kennisgefundeerde standpunt alles opnuut te ondersoek, is dit hoofsaaklik die eksperimentele en intertekstuele benadering tot die biografie wat dit die sterkste as feministies tipeer.

Die data is dus nie in die eerste plek gebruik as brandstof vir feministiese toorn oor die behandeling wat Ingrid Jonker van haar vader as verteenwoordiger van 'n onderdrukkende patriargale stelsel en haar minnaars as vaderplaasvervangers te beurt geval het nie. Daar is eerder 'n blik gegee op die fokuspersoon met Heilbrun se begrip *liminality* of liminaliteit as uitgangspunt: Dit beteken om 'n fokuspersoon te benader vanaf 'n drumpelposisie: onderweg van een sekerheid na 'n (nog onbekende) volgende, huiwerend tussen 'n rigiede reisplan en 'n avontuur. Benewens hierdie eksperimentele benadering tot die biografie, was die oogmerk om die volgende kenmerke van die feministiese tekssoort in die proses te laat blyk sonder om dit as eksplisiete doelwitte na te streef:

- Teoreties is daar 'n oneindige getal weergawes van 'n lewe omdat elke biograaf die “feite” anders hanteer en daar dus geen absolute gevolgtrekkings oor iemand se lewe gemaak kan word nie;
- 'n Biograaf mag multidissiplinêr te werk gaan;
- 'n Biograaf moenie voorgee om geen persoonlike stempel op haar biografiese werk af te druk nie; en
- Dit is nodig dat 'n biograaf haar werkwyse deursigtig maak om toekomstige biograwe se keuses te vergemaklik.

In die biografiese ondersoek na Ingrid Jonker is die konsep van 'n lewendraaiboek gevind soos gedefinieer in die teorie *Transactional Analysis*. Jonker se draaiboek toon onmiskenbare ooreenkomste met die intrige van die sprokie Die Rooi Skoene. Die sprokie is gebaseer op die oerargetipiese patroon of mite van die “feral woman” wat Estés in die lewe van verskeie vrouekunstenaars vind.

In breë trekke het die eksperiment in feministiese biografie soos volg ontvou:

'n Digter in konflik met haar tyd en “in die steek gelaat” deur haar ouers, word as adolessent verplaas uit 'n ongestruktureerde natuurlike milieu waarin haar instinktiewe kreatiwiteit onbelemmerd kon ontwikkel, na 'n hoogs gestruktureerde, beperkende en kunsmatige stadsomgewing. Sy stuur oënskynlik profeties op 'n vooruitbestemde tragiese uiteinde af. Sy, sowel as haar kortstondige eggenoot en intieme kunstenaarsvriende, gebruik haar doodsbehepthed as boustof vir hul werk. Gedurig die slagoffer van die gewaande of werklike verraad wat sy onvermydelik uitlok, “dans” sy, aangedryf deur 'n onvermoë tot sinvolle verhoudings en aanpassing by die samelewing se dubbele standaard, roekeloos agter die weeskind in die sprokie aan. 'n Kunstenaar wat van haar instinktiewe kreatiwiteit vervreem word en op verskeie maniere tevergeefs probeer om by die valse en verstokte waardes van die samelewing aan te pas, ruk los uit die beperkende bande en keer na haar “wilde” staat terug. Met haar radarfyn natuurlike selfbeskermingsdrang beskadig, is sy soos 'n wolvin wat ná 'n hongersnood nie meer perke ken nie en op 'n orgie van oordaad gaan. Sy word op haar destruktiewe pad aangevuur, nie net deur haar eie roekeloosheid nie,

maar ook deur ander namens wie sy met die dood flankeer. Toehoorders word so deur haar “mot-om-die-kers”- draaiboek gefassineer dat hulle haar tot ikon verhef. Die nageslag vra soos kinders keer op keer na die ramspoedige, dog romantiese verhaal met sy mitiesgeworde proporsies, omdat mense só vanuit die kollektiewe onderbewuste kat-en-muis met hul eie dood kan speel.

Die Rooi Skoene bied nie net 'n nuwe blik op die Ingrid Jonkerverhaal nie, maar sluit ook aan by Kristeva se onderskeid tussen “semiotiese” en “simboliese taal”, waar eersgenoemde nie-rasioneel of intuïtief is en met die moeder geassosieer word en laasgenoemde op die simboliese of manlike, rasionele, liniêre taal dui wat patriargaal en logosentriek is. In hierdie lig is Jonker (en lotgenote soos Sexton en Plath) se selfmoord nie so onthutsend nie, aangesien Kristeva op die gevaar van die doodsbegeerte by vroue wys wat die rug op die simboliese orde keer. Die oplossing van die konflik tussen die twee word dan in die terugkeer na die semiotiese orde gesien wat op algehele onttrekking uit die lewe dui.

Hoewel die benadering plek-plek 'n speelse aanslag het omdat die digter teen die agtergrond van 'n sprokie beskou word, was die bedoeling nie om Ingrid Jonker se lewe en dood ligtelik aan die hand van 'n simplistiese formule te verklaar nie. Daar is gepoog om die kompleksiteit van die situasie aan te toon deur die bykomende verkenning van ander onderliggende tekste. Enersyds word Jonker as individuele kunstenaar gemeet aan die “sjabloon” van die argetipe van die weeskind in die sprokie, en andersyds kom die universele rol van mites soos gevind in volksverhale na vore. Deurdat die Jonkerverhaal aansluit by *Die Rooi Skoene* se kragtige appèl op die kollektiewe onbewuste en terselfdertyd strook met Kristeva se teorie van identiteitsvorming by meisies, blyk 'n verrassende verwantskap tussen skynbaar uiteenlopende dissiplines soos die sielkunde en die letterkunde.

7.2 Verdere Navorsing

7.2.1 Resepsiestudies

Volgens die literatuurwetenskaplike teorie van dekonstruksie kan nie met sekerheid vasgestel word wat 'n outeur regtig in 'n teks bedoel nie. Omdat niks dan bewys kan

word nie, kan en moet die leser die betekenis van tekste self konstrueer. Die skrywer is dood, sê Roland Barthes, en daarom is die leser vry om sy/haar eie interpretasies te maak. Indien dit waar is, maak dit nie sin om die skrywer wat die toetse druk of die pen vashou, te leer ken nie. Die paradoks is egter dat die biografie baie gewild gebly het en selfs 'n groter aanhang gekry het. Een van die redes blyk te wees dat die storie van iemand se lewe die funksie van introspeksie en selfondersoek by individue en volkere aanhelp.

Met die skrywer nie (meer) in beheer van die betekenis van die teks nie, kom die rol van die leser in die teksinterpretasie sterker onder die aandag. Saam met die postmodernistiese neiging om alles as relatief te beskou, ondersoek literatuurwetenskaplikes die resepsie van 'n teks aan die hand van die ervaringswêreld van die leser. Dié veld is haas onuitputlik vir feministe, maar hierdie groep is nie uniek in die oortuiging dat die leser medeskepper van 'n teks is nie. J. Hillis Miller sê teks en leser “ent” mekaar met betekenis (Hambidge, 1992: 68). Die Amerikaanse kritikus en kampvegter vir die tradisionele Westerse kanon, Harold Bloom, beklemtoon die kreatiewe aktiwiteit van die leser. Bloom fokus veral op die manier waarop een skrywer 'n ander se teks herskep en wysig om 'n eie unieke skepping daar te stel (Van der Merwe en Viljoen 1998: 177). Die implikasies wat hierdie siening vir die biografie as kreatiewe tekssoort inhou, lê voor die hand.

Dit lê op die terrein van die empiriese literatuurwetenskap om deur middel van vraelyste en gestruktureerde onderhoude 'n resepsiestudie van 'n feministiese biografie te doen. Van der Merwe en Viljoen (1998: 145) noem “die resepsie-ondersoek by uitstek geskik om die lees van fiksie in die toekoms met vrug te kan bestudeer. Die moderne resepsie-ondersoek fokus op die literêre handeling van alle deelnemers aan die literêre kommunikasieproses. Vir so 'n studie sal uitgegaan kan word van individuele tekste om vrae te beantwoord soos:

- Hoe is die teks ontvang?
- Hoe verander die ontvangs van 'n teks oor 'n tydperk?
- Watter aspekte daarvan trek besondere aandag?”

Wagner-Martin voeg uit 'n feministiese perspektief die volgende in 'n persoonlike mededeling by: “As you note, your perspective as a woman reader is inherently valuable. Some questions which might be good for your analysis are:

- Are the works the male critics talk about the same ones you want to discuss?
- Are these texts familiar to you because you have already read a lot about them?
- Are there works in which the gender of the reader would be compelling?”

Leser en teks is so onlosmaaklik verbonde dat net deur vrae oor 'n gelese stuk te vra, die resepsie van die teks uit die staanspoor verander word deurdat vrae die leser lei om dit beter of anders te verstaan (Van der Merwe en Viljoen 1998: 19). Die eksperiment met die leser verander dus die onderhawige teks nog voordat hy/sy die eerste vraag beantwoord het en daarom sal 'n kunsmatigheid noodgedwonge by so 'n studie aanwesig wees.

Vir die psigoanalisis Holland bestaan tekste net in lesers se interpretasie daarvan. Hy gee 'n psigoanalitiese verklaring vir die plesier wat die leser uit die teks put. Die leser soek na sekerheid en die afweer van angs. Volgens hom is die aanklank wat hy/sy by 'n teks vind, die gevolg van die uiting van ID-drifte in kultureel aanvaarbare vorme. Skrywer en leser word verbind deur 'n gemeenskaplike bevryding van onderdrukte begeertes uit die onderbewuste. Van der Merwe en Viljoen (1993: 177) stel dit só:

Deur fantasieë word die persoonlike begeertes van die leser op die werk geprojekteer; en deur transformasie word die individuele lesing tot algemeen aanvaarde temas omvorm.

Dit bied dan ook 'n moontlike verklaring vir die feit dat verhale soos die van Ingrid Jonker lesers en toehoorders eindeloos fassineer.

7.2.2 Mitevorming en -herskepping by vroueskrywers en -lesers

Wright verklaar die uniekheid van die leeservaring uit die feit dat “The reader ‘transacts’ with the work, eliciting modes of adaptation and defence which are effective for him alone, since they will be those which arise from his own identity theme” (Grabe, 1992: 391). Die konsep van 'n identiteitstema hou verband met Berne

se teorie van die lewensdraaiboek en bied dus die geleentheid vir 'n verdere verkenning van die rol van argetipiese figure soos dit in mites vanuit die kollektiewe onbewuste na vore kom tydens die draaiboekvorming van individue, gesinne, families en volke. Die wyse waarop Afrikaanse skrywers in die verlede uiting gegee het aan volksmites soos dié wat getuig van die legendariese durf en uithouvermoë van Voortrekker- en konsentrasiekampvroue en watter invloed dit op lesers se vorming van rolmodelle het, kan met vrug ondersoek word. Feministiese biografieë oor individuele of groepe volksheldinne kan vrugbare sienings oor post-kolonialisme en post-apartheid oplewer.

7.2.3 Onderzoek na die plek van die feministiese biografie in die kanon

Aansluitend by die vorige punt, maar meer op letterkundige gebied, kan die invloed van die groot veranderinge op politieke, ekonomiese, sosiale en opvoedkundige terrein die afgelope tien jaar in Suid-Afrika op die verskuiwing van grense in die Afrikaanse kanon nagevors word. Tompkins (1989: 442) meen: “At the same time that canons represent cultural continuity and duration, they also reflect cultural change.” Daar is baie min gepubliseerde navorsing oor die verskuiwings in maatskaplike bewussyn, die effek van politieke magsdeling en gelykberegtiging van geslagte en rasse, politieke impotensie en die verlies aan werksekuriteit in Afrikanergeleedere. In 'n onderhoud met Johan Vosloo (Rapport 9/9/2001: 21) skryf Hannes van Zyl van Tafelberg Uitgewers die opbloeï van belangstelling in die biografie onder die Afrikaanse leserspubliek toe aan die soeke na “ander aksente” in die Afrikaner as wat die stereotipe uitbeelding van die apartheidsera na vore gebring het.

'n Verruiming van die kanon sal goed gedemonstreer kan word aan die hand van die groter inklusiwiteit ten opsigte van die sogenaamde voorheen benadeelde moedertaalsprekers van Afrikaans in die afgelope dekade. Dit geld waarskynlik ook vir temas wat spesifiek tot vroue spreek. Lourens (1992: 3) opper ook die noodsaak om te vra na die relevansie van die kanon in sy huidige gedaante en na die geskiktheid daarvan om aan die eise van 'n veranderende en reeds ingrypend veranderde samelewing te voldoen. 'n Studie oor die invloed en huidige status van die literêre

biografie in Afrikaans en die feministiese biografie in die besonder kan met vrug onderneem word.

7.2.4 Die skryf van biografie as geskiedskrywing

Die verloop van die stryd om erkenning deur sogenaamde agtergeblewe bevolkingsgroepe in die Suid-Afrikaanse samelewing bied uitbreidingsmoontlikhede vir die feministiese biografie. Aspirant biograwe kan naamlik opgelei word om die breë beginsels van die feministiese biografie toe te pas op fokuspersone uit eie gelede om sodoende 'n eie sosiale geskiedenis van 'n gemeenskap of kultuurgroep op datum te bring. Feministe kan ander gemarginaliseerde groepe vanuit hul eie sosiale posisie van “op die drumpel wees” begelei om volksmites te ondersoek en te herskep. Deur literêre arbeid kan hierdie herskepte mites op hulle beurt herskeppend bydra tot 'n trotse tradisie deur die daarstelling van navolgenswaardige kulturele rolmodelle. Om by die hoofstroom van die literatuur aan te sluit, sou enige biografie egter aan die gewone voorwaardes van gehalte moet voldoen.

7.2.5 Nuwe maniere van dataversameling moet gevind word

Briewe, dagboeke en reisjoernale was in die verlede biograwe se hoofleidrade om die lewens van ontslape fokuspersone te “ontsyfer”. Hedendaagse en toekomstige biograwe sal in afnemende mate op hierdie soort persoonlike dokumentasie kan staatmaak, aangesien mense al minder per brief korrespondeer en al meer per elektroniese pos. Biograwe sal al hoe vindingryker moet word om alternatiewe bronne van inligting na te vors en leidrade op te volg. Maar briewe verklap meer as inligting oor 'n fokuspersoon verklap en dit is die atmosfeer waarin mededelings gemaak word. Hoeveel minder sou die nageslag van Virginia Woolf se spitsvondigheid geweet het as dit nie vir die sosiale en persoonlike kommentaar was wat sy in haar briewe, veral aan haar vriendin Vita Sackville-West geskryf het nie? Toe Vita wat as diplomaatsvrou minder onder oorlogstekorte as haar landgenote in Engeland gely het, in Oktober 1940 'n pak breiwool as geskenk aan die Woolfs stuur, antwoord Virginia oorstelp: “Oh, how can we ever thank you sufficiently – the two old Wolves dressed in real sheep’s clothing [...] Dear me, dear me, we were so exhilarated we hardly rolled into work all day” (Pippett 1953: 357–258).

Backscheider (1999: 74) wys egter daarop dat briewe ook beperkinge het:

Were letters, after all, the best proof of fact, and must a thing be written down, to be true? [...] The list of ways letters may be misleading, deadening, or worse, is very long. Victoria Glendinning points out that reading the letters of Harold Nicolson and Vita Sackville-West would lead to the conclusion that the marriage was a 'miracle of sustained romance – as in a sense it was, except that Vita was writing love-letters of a different kind to other people as well, nearly all the time'. As John Garraty observes, letters should not be confused with diaries and journals, regardless of how intimate the correspondents are, rather they should be seen first as showing a person 'in one form of interaction' with contemporaries, and thus offering insights into personality but not an unfiltered, clear window to it. (...) Letters, like diaries, can give a fleeting mood. It can be impossible to reconstruct their context, and what survives is always to some extent an accident.

Na haar mening kan 'n navorser ewe maklik te veel vertrou op Freudiaanse sielkunde om menslike kompleksiteit te verklaar as op persoonlike dokumente. Sy redeneer dat om die morele dimensies van 'n mens te begryp, dit noodsaaklik is om briewe teen ander soorte getuienis op te weeg.

7.2.6 Multifunksionele tekste en interdisiplinêre ondersoeke

Volgens Brink (1988: 102) veroorsaak die Postmodernisme – met sy klem op die afbreek van tradisionele grense – 'n samekoms van digtheid en gewildheid in die literêre roman. Oorvleueling van literatuurvorme kan multifunksionele tekste met vloeibare status en posisie tot gevolg hê. Dit kan die marginalisering en trivialisering van 'n groot deel van die wêreldliteratuur (byvoorbeeld populêre tekste soos wetenskapsfiksie, speur-, liefdes- en volksverhale en verhale oor en deur industriële en huishoudelike werkers) teëwerk. (Franklin 1979: 95–96). Die spektrum van navorsingsmoontlikhede op hierdie gebied is wyd.

Die ondersoekfokus en toepassingsmoontlikhede van die lesergerigte benadering begin egter van die literatuur na die sosiale konteks verskuif. Van der Merwe en Viljoen (1998: 144) meen dat dié benadering by uitstek geskik is vir die ondersoek van maatskaplike probleme en daarom, getrou aan die Postmodernisme, 'n sterk interdisiplinêre karakter vertoon. As voorbeeld noem hulle Flynn en Schweickart se ondersoek na die korrelasie tussen geslag en betekenistoekenning.

Volgens Van der Merwe en Viljoen (1998: 144) bied konsentrasie op slegs een of twee handeling (skryf en interpreteer) nie genoeg verruiming op bestaande perspektiewe nie. Die resepsie-ondersoek sal volgens hulle nog meer interdisiplinêr te werk moet gaan en literatuurwetenskaplikes sal bereid moet wees om probleme te bestudeer wat ook relevant is vir die wetenskap en samelewing soos kulturele en literêre identiteit. In die oplossing van konflikte kan volksgroepe se gemeenskaplike erfenis wat oor kultuurgrense heen in mites en legendes voorkom, benut word om kultuurverskille te oorbrug en sinvolle dialoog te bevorder.

Sommige van bogenoemde navorsingsmoontlikhede is tot die biografie beperk en ander tot die literatuur, maar daar blyk baie geleentheid te wees om multitekstueel en selfs interdisiplinêr te werk te gaan. Uit hierdie werkwyse kan nuttige insigte geput word vir die sosiale wetenskappe wat optimale voordeel uit spesialisasie kan trek as daar 'n groter erkenning van die interafhanklikheid van dissiplines kom.